

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВІЗІЇ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ ПЕДАГОГІКИ
(кінець XIX – перша половина XX ст.)**

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у формуванні комунікативної культури працівників сфери охорони здоров'я в період воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акаева Э.В. Коммуникативные стратегии профессионального медицинского дискурса: дисс. ... канд. фил. наук. 10.02.01. Омск. 2007. 153 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. Київ, 2004. 192 с.
3. Дернер К. Хороший врач. Учебник основной позиции врача. Москва: Алетейя. 2006. 544 с.
4. Искандарова О.Ю. Теория и практика формирования иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности специалиста: дисс. ... д-ра пед. наук. 13.00.08. Оренбург. 2000. 381 с.
5. Ясько Б.А. Психология личности и труда врача. Курс лекций. Ростов н/Д: Феникс. 2005. 304 с.
6. Goban-Klas T. Media i komunikowanie masowe. *Teorie i analizy pracy radia telewizji i internetu*. Warszawa, Krakow: Wydawnictwo naukowe PWN. 1999. 336 s.

REFERENCES

1. Akayeva, E.V. (2007). Kommunikativnyye strategii professionalnogo meditsinskogo diskursa. [Communicative strategies of professional medical discourse]. *Candidate's thesis*. Omsk, 153 p.
2. Batsevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikativnoyi linstyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].
3. Derner, K. (2006). *Khoroshiy vrach* [A good doctor]. *Textbook of the basic position of a doctor*. Moscow, 544 p.
4. Iskandarova, O.Yu. (2000). *Teoriya i praktika formirovaniya inoyazychnoy professionalnoy kommunikativnoy kompetentnosti spetsialista* [Theory and practice of formation of foreign language professional communicative competence of a specialist]. *Doctor's thesis*. Orenburg, 381 p.
5. Yasko, B.A. (2005). *Psikhologiya lichnosti i truda vracha* [Psychology of personality and work of a doctor]. *Lecture course*. Rostov n/D, 304 p.
6. Goban-Klas, T. (1999). *Media i komunikowanie masowe* [Media and mass communication]. *Theories and analyzes of the work of radio, television and the Internet*. Warszawa, Krakow, 336 p. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 19.09.2022

УДК 37(091)(477):316.75“19/20”
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.271002>

Микола Галів, доктор педагогічних наук, професор кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВІЗІЇ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ ПЕДАГОГІКИ
(кінець XIX – перша половина XX ст.)**

У статті представлено результати дослідження європейських цивілізаційних візій українських істориків педагогіки кінця XIX – першої половини XX ст. З'ясовано, що українські вчені у підросійській Україні, за деякими винятками, відкрито не декларували проєвропейські позиції. У їхніх працях (Д. Багалій, Л. Струніна та ін.) простежуються лише симпатії до європейської освіти як першорядної ознаки західної цивілізації. Європейськість українського народу, його освіти і виховання підкреслювали західноукраїнські вчені (І. Франко, Е. Барвінський, А. Андрохівич, І. Раковський, А. Павенцький та ін.). Вони особливо наголошували на поширеності європейських поступових ідей на теренах під-австрійської України, трактували усю залишку Русь як складову частину Європи.

Ключові слова: цивілізація; культура; український історико-педагогічний наратив; історія освіти.
Літ. 32.

Mykola Haliv, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the History of Ukraine Department,
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

**EUROPEAN CIVILIZATION VISIONS OF UKRAINIAN HISTORIANS OF PEDAGOGY
(end of the XIXth – first half of the XXth century)**

The results of the study of European civilizational visions of Ukrainian historians of pedagogy (the end of the XIXth – the first half of the XXth century) is presented in this article. It was found that the majority of Ukrainian scientists who lived in the Russian Empire did not openly declare their pro-European positions. In the writings of these scientists (D. Bahaliy, L. Strunina, etc.), only sympathies for European education as a primary feature of Western civilization can be traced. Western Ukrainian scientists (I. Franko, E. Barvinskyi, A. Androhovych, I. Rakovskyi, A. Paventskyi, etc.) emphasized the Europeanness of the Ukrainian people, their education and pedagogy. They especially emphasized the fact that European progressive pedagogical ideas were spreading on the Ukrainian lands that belonged to the Austro-Hungarian Empire. These scientists also interpreted Ukrainian Galicia (Halychyna) as a constituent part of Europe. Their civilizational views had national connotations, which was determined by the struggle between Ukrainian and Polish political parties and ideas in Galicia. In this regard, some Ukrainian historians of education denied the leading role of Poland in bringing Ukraine to European civilization. In the interwar period, Western Ukrainian historians of pedagogy (A. Voloshyn, A. Dombrovskiy, T. Kostruba, V. Levytskyi, I. Fylypchak, I. Yushchyn, etc.) in their scientific works wrote about Ukraine as part of the European civilizational space, and gave it special impor-

tance, considering the Byzantine-Orthodox cultural tradition. These scholars also denied the affiliation of Ukraine, its education and pedagogy, to the Russian world, and they emphasized the mental, cultural and civilizational differences between the Ukrainian/European and the Russian/Asian. Such visions were also observed in the works of historians of pedagogy who lived and worked in the diaspora (I. Loskyi, S. Rusova, S. Siropolko, H. Vaskovych). These scientists considered Ukraine as a civilizational phenomenon that clearly did not belong to the Russian East and was not an organic component of the West, but at a certain historical stage joined European culture, adopted its ideas and achievements.

Keywords: *civilization; culture; Ukrainian historical and pedagogical narrative; history of education.*

Постановка проблеми. Історіографічні дослідження українського історико-педагогічного нарративу передбачають завдання з'ясувати теоретичні та методологічні засади конструювання істориками педагогіки наукових текстів. Це спонукає до аналізу політичних, соціальних, національних, релігійних і цивілізаційних візій українських дослідників педагогічної минуштини. Відзначимо значимість власне цивілізаційних уявлень та ідентичностей вітчизняних науковців, аналіз яких є вагомим і подекуди дуже ефективним ключем для розуміння українського історико-педагогічного нарративу другої половини XIX–XX ст. Необхідність студіювання цивілізаційних візій українських учених поглиблюється й сучасними ментально-ціннісними процесами в українському суспільстві, яке шукає відповіді на питання про європейську цивілізаційну приналежність своєї культури загалом, і освіти, зокрема.

Аналіз останніх досліджень. Цивілізаційні маркери у працях українських істориків педагогіки окресленого періоду відзначали і підкреслювали дослідники вітчизняної педагогічної історіографії Г. Васянович, Л. Ваховський, Л. Голубничка, Н. Гупан, Н. Дічек, Є. Коваленко, О. Стражнікова, О. Сухомлинська, О. Черкасов. Найбільш концентровано цей аспект висвітлено у нашій монографії [7]. Відзначимо й праці істориків І. Куцога, В. Космини, В. Тельвака, філософів М. Александрової, Є. Бистрицького, Ю. Павленка, Н. Скотної, С. Харченка та ін. Зважаючи на продовження нами історіографічних досліджень, вважаємо необхідним представити результати аналізу саме європейських цивілізаційних візій українських істориків педагогіки.

Мета статті – представити результати дослідження європейських цивілізаційних візій українських істориків педагогіки кінця XIX – першої половини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Для праць українських істориків педагогіки окресленого періоду був характерний педагогічний європоцентризм – підкреслення вагомості для поступу людства і, зокрема, українського народу саме європейського досвіду освіти та виховання, педагогічних ідей. Як відзначає Є. Коваленко, традиційно у вивченні історії педагогіки простежувався європоцентристський підхід, оскільки практично історія педагогіки зводилася переважно до досягнень західноєвропейської цивілізації, ігноруючи інші, що мають глибокі

пласти педагогічної думки і практики виховання (наприклад, Китай, Японія, Індія та ін.) [14, 31].

Українські вчені у підросійській Україні не завжди відкрито декларували проєвропейські позиції, однак крізь їхні тексти пробивалися виразні цивілізаційні симпатії. Зокрема, Л. Струніна (1898) вказала на появу перших недільних шкіл “на заході” ще три століття тому і наголосила на необхідності поширення таких закладів на наших теренах, беручи до уваги “досвід всієї Європи” [27, 288]. Д. Багалій, пишучи про просвітницьку діяльність священників В. Фотієва і А. Самборського (1911), ужив поняття “культурний Захід”, підкреслюючи, що там підприємці, держава і суспільство не дали б занепасти добрій справі. “Зовсім інакше було у нас...” [2, 51], – резюмував учений, немовби окреслюючи емпірично утверджене розуміння цивілізаційних відмінностей між Заходом і російською дійсністю, звісно, на користь першого.

Натомість виразно західноєвропейська ідентичність пробивається у словах українського письменника, автора кількох історико-педагогічних праць П. Грабовського. В одній зі статей, опублікованій у Львові (1894), він наголосив: “Є в р о п е й с т в о н а г р у н т і у к р а ї н с ь к о м у , – то нехай буде написано на нашому стягові” (виділено П. Грабовським. – Авт.) [8, 47]. На початку XX ст. належність України до західноєвропейської культури-цивілізації поділяли численні дописувачі журналу “Світло”. Серед них П. Понятенко, тлумачачи поняття “культура”, розширив його до “...найвищого ступеня духовного розвитку, громадського устрою та відносин і матеріальних надбань, яких досягла, в кожному певнім часі, в боротьбі з природою та в спільному житті передовсім європейська людність” [22, 16]. Євроцентричність такого розуміння є очевидною.

Більш відкрито європейськість українського народу, його освіти і виховання підкреслювали західноукраїнські вчені. Під впливом позитивізму (особливо популярності книги Г. Бокля “Історія цивілізації в Англії”) у Галичині серед дослідників історії педагогіки підноситься ідея цивілізації. В. Шухевич у 1897 р. пропонував навіть впровадити пропозиції французького педагога Флемінга, який відстоював уведення історії цивілізації до програми гімназій, але не як навчального предмету, а як особливої уваги до повсякденного культурного життя людей в різні епохи [4, 101].

Належність українських земель Австро-Угорської монархії до європейської цивілізації не підда-

валася сумніву вітчизняними вченими. Вони особливо наголошували на поширеності європейських поступових ідей на теренах південно-західної України. І. Франко, пишучи біографію І. Федоровича (1884), наголосив, що у 1848 р. "...освіжаюча хвиля нового духу розлилась по Європі" [30, 27]. Е. Барвінський, рецензуючи монографію Л. Фінкеля з історії Львівського університету (1895), писав про "рух, що потягнув за собою перемену устрою всієї Європи. Рух 1848 р., одбивши ся в цілій Європі, не минув і Львова..." [3, 33]. Дослідник, по суті, трактував Львів, усю галицьку Русь як складову частину Європи, що було характерним для галицької інтелігенції, з огляду на австрійське підданство і отриману європейського рівня освіти.

Найбільш виразно "уведення" України до Європейського світу продемонстрував І. Раковський, який у статті про педагогічні погляди Т. Шевченка (1908) писав про змагання українців до добра, чим "дивували ми не раз цілу Європу" [23, 132]. Наведемо й таку, сповнену цивілізаційних аспірацій, заяву автора: "*Ми, Українці, старий культурний народ! Ідеї правди, добра і краси є вродженими основами нашого народного духа.*

Але в нас не лиш вроджена культурна вдача; ми вже і вложили свою пайку у вселюдську культуру і цивілізацію.

Ми, Українці, боронили віками западної Європи від татарської й турецької навали, що й уможливило тій Європі розвивати вільно свою культуру.

Ми, Українці, дали культуру Литві й Москві, а запомогли їй в Польщі.

Ми, Українці, зуміли заховати культурну вдачу нашого духа, mimo довголітньої некультурної неволі і дикого гнету.

Ми, Українці, і дальше поступатимем без утину до здійснення нашої трійці культурних вселюдських ідеалів, mimo всяких антикультурних заходів наших непрошених опікунів.

І в сьому поході до дальшої культури і цивілізації не спинить нас ніяка ворожа сила. Ми зуміємо її поконати в тім глибокім переконанню, що тим робимо правдиму прислугу вселюдській культурі, та що ліпша будучність культурних народів запевнена..." (курсив наш. – Авт.) [23, 132].

У словах І. Раковського про західну Європу, яка завдяки "нашому захисту" розвинула свою культуру, відчувається певна образа – національна і цивілізаційна – за недооцінку ролі українства у формуванні передової і прогресивної культури – власне самої цивілізації. Некультурних ворогів автор замаркував Шевченковими словами: "варшавське сміття", "грязь Москви", що виказало національний підтекст в його уявних цивілізаційних виднокраях. Ще однією особливістю цивілізаційних міркувань І. Раковського стала позитивістська віра у невпинний поступ: "похід до дальшої культури і цивілізації",

"ліпша будучність культурних народів запевнена", відживає абсолютизм, марновірство, дикість і жорстокість, процвітають свобода думки, кооперація, гуманізм. Безумовно, цей цивілізаційний поступ бачився авторові і як поступ України до своєї національно-політичної "побіди". Тож у думці автора національне визволення України збіглося з цивілізаційним прогресом, було закономірним і невідворотним.

Водночас у працях західноукраїнських істориків педагогіки було помітним трактування України, а відтак і її педагогічної культури, як специфічного цивілізаційного явища, опертого на два світи. Так, І. Франко, пишучи рецензію на книгу К. Харламповича про західноруські православні школи XVI – початку XVII ст., наголошував: у той час "...при помочи політичних і релігійних уній різні сили пробували втягти ті землі (українські, які входили до складу Польщі. – Авт.) в круговорот західної культури" [13, 16]. Видатний учений, вочевидь, бачив інший історичний цивілізаційний шлях України, яку у XVI–XVII ст. намагалися прилучити "до західної культури". Схожі міркування висловив С. Липковський у рецензії (1901) на працю польського історика А. Яблоновського, присвячену Києво-Могилянській академії. На його думку, польський учений вів мову про академію на тлі розвитку західної цивілізації на Русі, оминувши "руську суспільність і культуру", на ґрунті якої все ж виросла інституція. Дорікав й тим, що А. Яблоновський звів західну цивілізацію винятково до польського впливу ("тільки ж замість цивілізації "західної" говорить автор частійше про цивілізацію "польську") [25, 18]. Як бачимо, С. Липковський не заперечував наявності західного цивілізаційного впливу на Русь, але водночас бачив й окремішність "руської культури".

Подібно й А. Павенцький, аналізуючи розвиток шкільництва на українських землях, висловив упевненість, що в XI ст. Русь перебувала на вищому ступені просвіти, як "много других держав Європи" [21, 337]. Як бачимо, дослідник виразно вписав Давню Русь у європейський цивілізаційний контекст. Навіть попри вказівку на "варварство Європи", згадку про поширення "у нас" грецької мови ще тоді, коли "в західній Європі ледве почало продирається світло наук", учений, пишучи про XVI ст., стверджував: у часи європейського відродження "наук класичних" в Європі "не пропустила наша Русь хвилі, щоби не скористати з знатніших видань, які тоді були в уживаню..." [21, 343]. Водночас А. Павенцький розумів і слов'янське коріння руської освіти, оперував поняттям "Славянщина" (пишучи про розповсюдження граматики М. Смотрицького "по всіх закутках славянського світа") [21, 353].

Е. Харкевич у статті з історії львівської академічної гімназії (1901), цікавився питанням візантій-

ської культурної традиції на Русі, перерваної татарським нашествям. З пізнавальних мотивів учений висловлював побажання розвитку східної культури на Русі, щоб можна було порівняти, яких успіхів вона досягне порівняно із західною культурою: “Цікава би то була річ пізнати, як би вони були даліше розвивали ся, цікава о стілько, що по віках можна би було осудити, в якій мірі ся “прищиплена” східна культура спосібною або неспосібною була в поступу і розвитку в порівнанню з західною” [31, 226–227]. Цивілізаційна ідентичність автора помітна з опису ним діяльності учнів львівської кафедральної школи XVI ст., бо ж вони “як і де-інде в цілій західній Европі” брали активну участь в костельних церемоніях [31, 228].

В умовах загострення українсько-польського політичного протистояння в Галичині на межі XIX–XX ст. помітними були й прагнення вітчизняних учених відмежуватися від визнання цивілізаційного впливу Польщі, але підкреслити зв’язок із Заходом. Можливо, саме тому С. Липковський у згаданій рецензії на працю А. Яблоновського (1901) засудив привнесений польськими єзуїтами до українських шкіл “схоластицизм”, який “не відповідає характерови, ні темпераментови українського народу”, а також зазначив: усі світліші елементи в українській культурі (М. Смотрицький, Ф. Прокопович) навчалися не в польських єзуїтських школах, а в західних університетах, тож відбувався безпосередній контакт українців зі західноєвропейською культурою [25, 19–20]. Таким чином, рецензент підкреслив цивілізаційний зв’язок України і Заходу в обхід польського чинника.

Незабаром уже згаданий І. Раковський (1907) повів мову про культуру українців-русинів поряд з іншими “культурними народами”. Автор наголосив на появі “Руської Правди” у той час, коли “нашим славянським сусідам і не снило ся про писані закони”. Далі веде мову про українські братські школи, академії в Острозі та Києві, які в часи “найбільшого гнету” все стояли на “висоті сучасних таких шкіл Західної Европі”. Підкресливши боротьбу українців за університет на початку XX ст., учений наголосив: все це “...вказує нам ясно, що мимо дикого гнету некультурних гнобителів стремліне до ідеї правди у нашого народу не лише не ослабло, але противно змагаєть ся і кріпшає, та мусить довести його до здобуття найвисшого ступеня культури й цивілізації” [23, 131]. Зрозуміло, що в тезах про “слов’янських сусідів”, “найбільший” і “дикий” гніт І. Раковський мав на увазі передовсім поляків, які протистояли прагненню українців утворити свій університет у Львові, а тому й отримали від автора ще й епітет “некультурного гнобителя”.

Такі міркування набули увиразнення у працях істориків педагогіки після українсько-польської війни 1918–1919 р. Зокрема, А. Андрохівич у статті

про відомого освітнього діяча кінця XVIII – початку XIX ст. І. Лаврівського (1919) схвально писав про “європеїзоване галицької суспільности виціплованем нових ідей”, яке, на його переконання, здійснювали надіслані австрійським імператором учителі, а “Йосифінська школа ввела Галичину в безпосередній контакт із духовим розвитком західної Европі”. Водночас учений осуджував “заскорузлий консерватизм, в який попала далека від осередків просвіти Галичина в останніх часах польської влади” [1, 59–60]. Як бачимо, “польській владі” (а отже, і польським державі, культурі, і педагогіці) автор відмовив у європеїзуванні українського краю, відвівши цю роль австрійській державі.

У міжвоєнний період цивілізаційні уявлення істориків педагогіки західноукраїнських земель проявилися кількома часто суперечливими візіями. Окремі вчені, зокрема Є.-Ю. Пеленський, визнавали відсталість українського народу від “зах[ідно]-європейського рівня цивілізації” [11, 190]. Інші – захоплювалися поширенням в Україні педагогіки, опертої на західноєвропейські зразки [10, 10], та найновіші зразки західноєвропейського шкільництва [20, 2, 5], визнавали небезпеку “російського Сходу та його стремлінь до опанування полудневої Славянщини і Босфору” [28, 25] й пишалися першістю в Європі XI ст. щодо появи дівочих шкіл, наголошували на наявності в Україні таких же шкіл, що і в “цілій Европі” [29, 1, 16]. Про “боротьбу двох світів в Україні” у XVI–XVII ст. писав Т. Коструба (1933), осуджуючи панування “польського духу” в українських школах [15, 308].

Увагу до слов’янського коріння українців виявив В. Левицький (1925), загалом позитивно описуючи давніх слов’ян та визнаючи за ними історичну першість серед арійських народів. “Славянщина виступила перша в історії між європейськими Арійцями; шойно за нею прийшла грекоіталокельтська і германська галузь. Славяни були мабуть найблисші до праарійської вітччини і стали її оборонцями під час великих і численних переселень народів і рас” [16, 25], – декларував учений. Він писав про слов’янський вплив навіть на греків, візантійців, “почетне місце” сербів, болгар, українців серед слов’ян, піднесено змальовував роль Сербського королівства в Середньовіччі [16, 67]. Така увага до сербів не дивна: у міжвоєнний період утворилося Королівство сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Королівство Югославія). Автор недаремно згадував про короля сербів Стефана Душана та його перемогу на турками, коронацію у 1346 р. та іменування царем [16, 67–68] – ця історія була одним з історико-політичних міфів, який постулювала сербська держава у 1920–1930-ті рр. Для В. Левицького зазначені уявлення були важливими, бо серби у міжвоєнний період XX ст. мали власну державу, показали успішний приклад боротьби за державність, успіш-

ний (принаймні зовні) приклад реалізації ідеї соборної держави, – тобто продемонстрували взірць реалізації ідеї, до якої також прагнули українці. Дослідник, отже, непрямо вказував, що й українці зможуть досягти аналогічної мети. Показовою була і згадка поряд з сербами та болгарами ще й українців – ці три народи в добу Середньовіччя мали власні держави. У сучасну авторів пору два з цих народів знову витворили свою державність, тож і третій, за латентною логікою автора, повинен реалізуватися в політичній площині.

Попри оперування цивілізаційним маркером “Славянщина”, В. Левицький розглядав українців як частину Європи. Для нього “Українське відродження” XVI–XVII ст. – це “одна з численних появ загально-європейського ренесансу” [16, 104]. Водночас запевняв: у XIX ст. слов’яни суперничали з германськими племенами щодо проводу в цивілізованому світі. Наголосивши, що слов’яни “дають не малий вклад в будову людської культури...” [16, 141], дослідник підводив до думки про самодостатність “Славянщини”.

Українські вчені Закарпаття, перебуваючи в складі слов’янської держави (Чехословаччини), котра виникла при підтримці сильних західноєвропейських держав, з одного боку, визнавали слов’янську ідентичність українства, з іншого – підкреслювали його європейськість. Серед них був й А. Волошин, який у 1937 р. писав, що “...латинські й германські нації опередили нас слов’ян”, поклавши вину на історичні обставини: спокійнішу слов’янську вдачу, перебування слов’ян “під всякими диктатурами”, панування в літературі церковно-слов’янської мови, що не давало можливості розвивати власну літературну мову на народній основі [6, 3]. Засудивши перебирання слов’янами мови і звичаїв від французів, німців, англійців, він усе ж визнає, що “лучі народної свідомості” скоріше пробілися в тих народів, які жили “в других державах Європи” (особливо у чехів, сербо-хорватів і словенців) [6, 4–5]. Визнавши європейські умови існування сприятливими для слов’ян, А. Волошин водночас намагався продемонструвати ворожість “царславної Росії”, яка з імперіалістичних міркувань підтримувала розвиток слов’янських народів в Європі, але “у себе дома не позволявала розвиватися народній свідомості у українців, білорусинів і поляків” [6, 5]. А. Домбровський у 1939 р. писав про потребу “двигнути нарід на високий культурний рівень, увести його як рівновартий чинник у круг європейських народів” [9, 250].

Іншим проявом цивілізаційних візій західноукраїнських істориків педагогіки міжвоєнного часу було навіть певне розчарування в Заході як передовому носієві громадянсько-політичних і культурних цінностей. Зокрема, І. Ющишин у 1933 р. зауважував, що впродовж двох тисячоліть історія світу була історією Європи. У стародавні часи “очі всіх народів

звернені були на два півострови Середземного моря: Грецію й Рим”. На порозі новітньої епохи народилася історія Америки. Проте в останню чверть століття, на думку вченого, вся вага подій пересувається постійно “над Пацифік (Тихий океан. – Авт.), а очі всіх народів щораз більше звертаються в бік Китаю...”. І. Ющишин висловив переконання, що саме в Китаї наростатимуть найважливіші події майбутньої доби історії, які будуть “щораз більше важити по терезах долі Європи” [32, 97]. Припускаємо, що така антизахідницька позиція була зумовлена не лише впливом ідей О. Шпенглера, але й розчаруванням політикою західних держав, які не підтримали українську державність, посприявши і визнавши захоплення частини України Польщею (політична та інтелектуальна еліта якої, до слова, позиціонувала свою країну саме як частину Заходу).

Учені – історики педагогіки, які перебували в межах західної української діаспори, безумовно, визнавали цивілізаційні здобутки Заходу. У працях С. Русової повсякчас знаходимо пієтет до західноєвропейських педагогічних надбань. На її переконання, праця Ж.-Ж. Руссо “Еміль” здійснила “справжній переворот у всевітній педагогіці” [24, 4]. Про ідеї Й. Песталоцці висловилися як про результат сприятливого часу, коли зруйнована наполеонівськими війнами Європа “вся бралася до праці” [24, 5]. В. Заїкин (1925), визнаючи Київ та Україну XVIII ст. центром “православної Словянщини (разом з напівслов’янською тоді Молдовою)” [12, 1], все ж з особливим пієтетом ставився до Заходу: наголошував, що в Харківському університеті працювали західні вчені, говорив про “світло європейської культури” для України [12, 2].

У своїх текстах учені з діаспори намагалися підкреслювати зв’язок української і західної культури. З цією метою вони часто виопуклювали освітні контакти українців і європейців, а також прагнули відмежувати Україну від Росії. Так, І. Лоський у статті, присвяченій студіям українців у Німеччині в XVI–XVIII ст. (1931), наголошував, що з Гетьманщини до Європи їхали вчитися діти козацької старшини, звичайних козаків, міщан, духовенства і навіть посполитих, натомість з Московщини – лише представники аристократії. Це те, за його словами, що надзвичайно відрізняє Україну від Московщини [18, 104]. У 1933 р. він зазначив: “Попередня історія України взяла її далеко сильніше зі західною Європою, аніж то було в Московщині” [19, 273]. У наративі І. Лоського сформовано образ освіченого в Європі українця, котрий різко протиставлений образу не вельми спрагло до освіти росіянина.

З іншого боку, І. Лоський, ще задовго до появи теорій “розколотих цивілізацій” та “лімітрофів” визнавав певну розірваність України між Сходом і Заходом. У статті “Народні школи в старій Україні” (1933) він, однак, вів мову не про розкол, а про син-

тезу західних і східних впливів, які “приходили протягом століть на Україну” і витворили власний “український стиль культурного життя” (виділено І. Лоським. – Авт.) [17, 106–107]. При цьому учений підкреслював значення української культури і освіти не лише як об’єкта, але і суб’єкта впливу, бо, за його словами, вплив Київської академії у XVIII ст. сягнув усього “Слов’янського Сходу” [17, 108].

Схожі цивілізаційні уявлення виявлялися і в наративі С. Сірополка “Історія освіти на Україні” (1937). Він демонстрував певну відмінність України від Заходу, показуючи візантійське коріння її культури. При цьому зазначав, що впровадивши староболгарську книжну мову, Русь не змогла засвоїти – без досконалого знання грецької мови – всієї духової культури Візантії. “А треба пам’ятати, – зауважив учений, – що культура стародавньої Візантії в той час перевищувала культуру багатьох держав Західної Європи” [26, 7]. Цей пієтет до візантійської культури трактуємо як вплив слов’янофільського візантизму, згідно з яким Візантія, з одного боку, протиставлялася Заходу, з іншого – вважалася культурним донором для Слов’янського світу. С. Сірополко підкреслював високий рівень освіти у Київській Русі, краще знання мов “нашими предками” порівняно з тогочасними європейцями [26, 15–16]. Услід за М. Грушевським учений ставив Русь-Україну на один щабель розвитку з Європою.

Не поєднуючи українську культуру з європейською щодо часів Середньовіччя, С. Сірополко наголошує на їхніх зв’язках у ранньомодерні та пізніші часи, коли “...для українського громадянства відкривалася тепер змога через Польщу вступати в безпосередній зв’язок з європейською культурою” [26, 19]. На його думку, вже в XIII–XIV ст. “староруська культура сама зближається до західної культури” [26, 22]. Надавши українській культурі, а отже, й педагогіці певного суб’єктного статусу, учений визнавав роль Речі Посполитої як посередниці між Україною і Заходом, бачив навіть “історичну заслугу” Польщі у тому, що в шкільній галузі вона виявила руському народові сусідську послугу, допомагаючи йому вийти з тісного кола тісних візантійських засад на широке поле наукових і практичних ідей, тобто відкрити західного генія [26, 36–37].

З іншого боку, С. Сірополко відмежовував Україну від російського (“московського”) простору. Зокрема, пишучи про появу на російських теренах у XV ст. “азбуки-границі” (прототипу букваря), С. Сірополко заявив: “Нема сумніву, що азбука-границя могла дістатися до Московії лише з України, що вже в цей час постачала туди свою культуру” [26, 20]. Протиставлення культур України і Московії помітне в усьому історико-педагогічному наративі С. Сірополка, причому першій він надав образ культурного донора для другої. Визнавши за Украї-

ною роль учениці від Польщі і Європи, він підносив амплуа України як учительки для Московії, бо ж “...освіта на Московії повстала з часу переходу київських учених до Москви”. І, немов підкреслюючи цивілізаційні відмінності, наголошував на тому, що далі йому доведеться говорити “як саме віддячила Московія Україні за ту науку, що її перенесли до Москви наші київські учені” [26, 37]. Подібні цивілізаційні маркери помітні і в доопрацьованій С. Сірополком у 1950-х рр. синтезі з історії освіти в Україні.

Відзначимо, що подібні міркування були притаманні майже усім без винятку українським історикам педагогіки, які працювали в діаспорі після Другої світової війни. Для прикладу, Г. Васькович, пишучи про вплив Г. Кершенштайнера на українську педагогіку, підкреслював, що на початку XX ст. “прикладом для України в педагогічній ділянці була Західна Європа й Північна Америка” і “ні в якому разі прикладом Україні, у шкільних питаннях, зокрема в питанні побудови системи освіти, не була Росія” [5, 10–11]. Таким чином, Україна, її культура, у тому числі освіта і педагогічна думка, видавалися і С. Сірополкові, і Г. Васьковичу специфічним цивілізаційним феноменом, який однозначно не належав до російського Сходу, але й не був органічною складовою частиною Заходу, хоч і тяжів до європейської культури, переймав її ідеї та здобутки.

Висновки. Отже, європейські цивілізаційні візії українських істориків педагогіки виразно проглядаються у їхніх наукових студіях з історії освіти й педагогічної думки. Українські вчені у відкритій Україні, за деякими винятками, відкрито не декларували проєвропейські позиції. У їхніх працях (Д. Багалій, Л. Струніна та ін.) простежуються лише симпатії до європейської освіти. Європейськість українського народу, його освіти і виховання підкреслювали західноукраїнські вчені (І. Франко, Е. Барвінський, А. Андрохівич, І. Раковський, А. Павенцький та ін.). Вони наголошували на поширеності європейських поступових ідей на теренах південноукраїнської України. Для їхніх цивілізаційних поглядів характерною була наявність національних конотацій, зумовлених протистоянням українських і польських політичних сил в Галичині. У міжвоєнний період західноукраїнські історики педагогіки (А. Волошин, А. Домбровський, Т. Коструба, В. Левицький, І. Филипчак, І. Юцишин тощо) у своїх працях вмонтовували Україну у європейський цивілізаційний простір, хоч надавали їй особливого значення, зважаючи на візантійсько-православну культурну традицію. Подібні візії спостерігалися і в працях діаспорних істориків педагогіки (І. Лоський, С. Русова, С. Сірополко, Г. Васькович).

ЛІТЕРАТУРА

І. Андрохівич А. Іван Лаврівський. Один з піонерів українського відродження в Галичині (1773–1820). *Занис-*

ки Наукового Товариства імені Шевченка. Львів, 1919. Т. CXXVIII. С. 51–120.

2. Багалей Д.И. Очерки из русской истории. Т. 1. Статьи по истории просвещения. Харьков: Типография “Печатное Дело”, 1911. 624 с.

3. Барвінський Е. [рецензія]. Ludwik Finkel. Historia uniwersytetu Lwowskiego do r. 1869. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1895. Т. VI. Кн. II. С. 30–33.

4. В. Ш. (Шухевич В.). История цивилизации в программе науки шкіл середних. *Учитель*. Львів, 1897. Ч. 7. С. 101–102.

5. Васильович Г. Кершенштайнер і українська педагогіка. Мюнхен: Український вільний університет, 1970. 172 с.

6. Волошин А. Славянизм і наш народний культурний напрям. *Наша Школа*. Ужгород, 1936. Ч. 8. С. 2–7.

7. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX століття): епістемологічні засади. Дрогобич: РВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 614 с.

8. Грабовський П. Лист до молоді української. *Грабовський П. Вибрані твори*. В 2-х т. Київ: Дніпро, 1985. Т. 2. С. 47–51.

9. Домбровський А. Шкільництво в Карпатській Україні в рр. 1919–1925. *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1938. Кн. 4. С. 246–251.

10. Дорошенко Н. Софія Русова як педагог (3 нагоди 80-ліття уродин). *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1936. Кн. 1. С. 4–10.

11. С. Ю. П. (Пеленський Є.-Ю.) [рецензія]. С. Сірополко. Народня освіта на Світській Україні. Варшава, 1934. *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1935. Кн. 3. С. 189–191.

12. Заїкин В. Харківський університет. Його роль в історії культурного й громадського життя на Україні. *Стара Україна: часопис історії і культури*. Львів, 1925. № 1–2. С. 1–4.

13. І. Ф. (Іван Франко). [рецензія] К. Харламповичъ. Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII века... *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1901. Т. XLIV. Кн. VI. С. 16–22.

14. Коваленко Є.І. Методологічна функція історії педагогіки у становленні майбутнього педагога. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 27–34.

15. Коструба Т. Початки організованої школи на українських землях. *Рідна школа*. Львів, 1933. Ч. 19. С. 308.

16. Левицький В. Історія виховання і навчання. Львів: Вид-во “Нова українська школа”, 1925. 184 с.

17. Лоський І. Народні школи в старій Україні. *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1933. Кн. 2 і 3. С. 106–113.

18. Лоський І. Українці на студіях в Німеччині в XVI–XVIII ст. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1931. Т. CLI. С. 99–110.

19. Лоський І. Французькі пансіони в старій Україні. *Рідна школа*. Львів, 1933. Ч. 17. С. 273–274.

20. Надпругянський М. Проект єдиної школи в Україні (Під 20-ліття створення новітньої системи українського виховання й навчання). *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1938. Кн. 1. С. 1–6.

21. Павенцький А. Початок і розвій шкільництва на Русі. *Учитель*. Львів, 1899. Ч. 22. С. 337–344; Ч. 23. С. 353–359.

22. Понятенко П. Національність, культура й асиміляція. *Світло. Український педагогічний журнал*. 1911. Кн. 2. С. 14–29; Кн. 3. С. 48–62.

23. Раковський І. З нагоди 47-мих роковин смерті Тараса Шевченка. *Учитель*. Львів, 1908. Ч. 9 і 10. С. 129–133.

24. Русова С.Ф. Сучасні течії в новій педагогіці. *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1932. Кн. 1. С. 1–12; Кн. 2. С. 65–76.

25. С. Л. (Липковський С.) [рецензія] Aleksander Jabłowski. Akademia Kijowsko-Mohilańska, Kraków, 1899–1900. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1901. Т. XLIV. Кн. VI. С. 16–22.

26. Сірополко С. Історія освіти на Україні. *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1937. Кн. 2 і 3. С. 1–174.

27. Струнина Л. Первья воскресныя школы в Киеве. *Киевская Старина*. 1898. Т. LXI. С. 287–307.

28. Филипчак І. Учительська семінарія в Самборі (Історичний нарис). *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1938. Кн. 1. С. 24–36; Кн. 2. С. 105–112; Кн. 3. С. 141–144.

29. Филипчак І., Лукань Р. Ц. к. Округна Головна школа в Лаврові 1788/89–1910/11. *Записки Чина Св. Василя Великого. Жовква*, 1932. Т. V. Вип. 1–4. С. 1–158.

30. Франко І. Життя Івана Федоровича і його часи. *Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 46. Ч. 1. С. 7–298.

31. Харкевич Е. Хроніка львівської академічної гімназії. *Учитель*. Львів, 1901. Ч. 15–16. С. 225–243; Ч. 17. С. 257–265; Ч. 18. С. 273–277.

32. Юцишин І. Навчання історії в призмі поглядів на міжнародні взаємини. *Шлях виховання й навчання*. Львів, 1933. Кн. 2 і 3. С. 97–106.

REFERENCES

1. Androkhovych, A. (1919). Ivan Lavrivskiy. Odyn z pioniriv ukrainskoho vidrozhennia v Halychyni (1773–1820) [Ivan Lavrivskiy. One of the pioneers of the Ukrainian revival in Galicia (1773–1820)]. *Notes of the Shevchenko Scientific Society*. Vol. CXXVIII. pp. 51–120. [in Ukrainian].

2. Bahalei, D.I. (1911). Ocherki iz russkoi istorii. T. 1. Stati po istorii prosveshchenia [Essays from Russian history. Vol. 1. Articles on the history of education]. Kharkiv, 624 p.

3. Barvynskiy, E. (1895). [review]. Ludwik Finkel. Historia uniwersytetu Lwowskiego do r. 1869 [Ludwik Finkel. The history of Lviv University until 1869]. *Notes of the Shevchenko Scientific Society*. Vol. VI. Book II. pp. 30–33. [in Ukrainian].

4. V. Sh. (Shukhevych, V.). (1897). Istoriya tsyvilizatsiyi v prohrami nauky shkil sereynykh [History of civilization in the science program of secondary schools]. *The Teacher*. No. 7. pp. 101–102. [in Ukrainian].

5. Vaskovych, H. (1970). Kershenshtainer i ukrainska pedahohika [Kershenshtainer and Ukrainian pedagogy]. Miunkhen: Ukrainskyi vilnyi universytet, 172 p. [in Ukrainian].

6. Voloshyn, A. (1936). Slavianyizm i nash narodnyi kulturnyi napriam [Slavism and our national cultural trend]. *Our School*. No. 8. P. 2–7. [in Ukrainian].

7. Haliv, M. (2018). Ukrainskyi istoryko-pedahohichni naratyv (sередyna XIX – kinets XX stolittia): epistemolohichni zasady [Ukrainian historical and pedagogical narrative (mid XIX – late XX century): epistemological principles]. *Drohobych*, 614 p. [in Ukrainian].

8. Hrabovskiy, P. (1985). Lyst do molodi ukrainskoi [A letter to Ukrainian youth]. *Hrabovskiy P. Selected works*. In 2 vols. Kyiv, Vol. 2. pp. 47–51. [in Ukrainian].

9. Dombrovskiy, A. (1938). Shkilnytstvo v Karpatskii Ukraini v rr. 1919–1925 [Schooling in Carpathian Ukraine in 1919–1925]. *The Way of Education and Training*. No. 4. pp. 246–251. [in Ukrainian].
10. Doroshenko, N. (1936). Sofiia Rusova yak pedahoh (Z nahody 80-littia urodyn) [Sofia Rusova as a teacher (On the occasion of the 80th anniversary)]. *The Way of Education and Training*. No. 1. pp. 4–10. [in Ukrainian].
11. Ye. Yu. P. (Pelenskiy, Ye.-Yu.) (1935). [review]. S. Siropolko. Narodnia osvita na Sovitskii Ukraini. Varshava. 1934 [S. Siropolko. Public education in Soviet Ukraine. Warsaw. 1934]. *The Way of Education and Training*. No. 3. pp. 189–191. [in Ukrainian].
12. Zaikyn, V. (1925). Kharkivskiy universytet. Yoho rolia v istorii kulturnoho y hromadskoho zhyttia na Ukraini [Kharkiv University. Its role in the history of cultural and public life in Ukraine]. *Old Ukraine: a journal of history and culture*. No. 1–2. pp. 1–4. [in Ukrainian].
13. I. F. (Ivan Franko). (1901). [review] K. Kharlampovych. Zapadnorusskii pravoslavniya shkoly XVI i nachala XVII veka... [K. Kharlampovych. Western Russian Orthodox schools of the 16th and early 17th centuries...]. *Notes of the Shevchenko Scientific Society*. Vol. XLIV. Book VI. pp. 16–22. [in Ukrainian].
14. Kovalenko, Ye.I. (2012). Metodolohichna funktsiia istorii pedahohiky u stanovleni maibutnoho pedahoha [Methodological function of the history of pedagogy in the formation of a future teacher]. *Scientific Notes of the Mykola Gogol Nizhyn State University. Series: Psychological and pedagogical sciences*. 2012. No. 4. pp. 27–34. [in Ukrainian].
15. Kostruba, T. (1933). Pochatky organizovanoi shkoly na ukrainskykh zemliakh [The beginnings of an organized school in Ukrainian lands]. *Native School*. No. 19. p. 308. [in Ukrainian].
16. Levyskiy, V. (1925). Istorii vykhovannia i navchannia [History of education and training]. Lviv, 184 p. [in Ukrainian].
17. Loskyi, I. (1933). Narodni shkoly v starii Ukraini [Folk schools in Old Ukraine]. *The Way of Education and Training*. No. 2–3. pp. 106–113. [in Ukrainian].
18. Loskyi, I. (1931). Ukraintsi na studiiakh v Nimechchyni v XVI–XVIII st. [Ukrainians studying in Germany in the XVIth – XVIIIth centuries]. *Notes of the Shevchenko Scientific Society*. Vol. CLI. pp. 99–110. [in Ukrainian].
19. Loskyi, I. (1933). Frantsuzki pansiony v starii Ukraini [French boarding houses in old Ukraine]. *Native School*. No. 17. pp. 273–274. [in Ukrainian].
20. Nadprutianskiy, M. (1938). Proiekt yednoi shkoly v Ukraini (Pid 20-littia stvorennia novitnoi systemy ukrainskoho vykhovannia y navchannia) [Project of a unified school in Ukraine (On the 20th anniversary of the creation of the newest system of Ukrainian education and training)]. *The Way of Education and Training*. No. 1. pp. 1–6. [in Ukrainian].
21. Paventskiy, A. (1899). Pochatok i rozvii shkilnytstva na Rusy [The beginning and development of schooling in Rus]. *The Teacher*. No. 22. pp. 337–344; No. 23. pp. 353–359. [in Ukrainian].
22. Poniatenko, P. (1911). Natsionalnist, kultura y asimiliatsiia [Nationality, culture and assimilation]. *The Light. Ukrainian Pedagogical Journal*. No. 2. pp. 14–29; No. 3. pp. 48–62. [in Ukrainian].
23. Rakovskiy, I. (1908). Z nahody 47-mykh rokovyn smerty Tarasa Shevchenka [On the occasion of the 47th anniversary of the death of Taras Shevchenko]. *The Teacher*. No. 9–10. pp. 129–133. [in Ukrainian].
24. Rusova, S. F. (1932). Suchasni techii v novii pedahohitsii [Modern trends in new pedagogy]. *The Way of Education and Training*. No. 1. pp. 1–12; No. 2. pp. 65–76. [in Ukrainian].
25. S. L. (Lypkovskiy, S.). (1901). [review]. Aleksander Jablonowski. Akademia Kijovsko-Mohilańska, Krakiv, 1899–1900 [Aleksander Jablonowski. Kyiv-Mohyla Academy, Krakov, 1899–1900]. *Notes of the Shevchenko Scientific Society*. Vol. XLIV. Book VI. pp. 16–22. [in Ukrainian].
26. Siropolko, S. (1937). Istorii osvity na Ukraini [History of education in Ukraine]. *The Way of Education and Training*. No. 2–3. pp. 1–174. [in Ukrainian].
27. Strunina, L. (1898). Pervyya voskresniya shkoly v Kieve [The first Sunday schools in Kyiv]. *Kyiv Antiquity*. Vol. LXI. pp. 287–307.
28. Fylypchak, I. (1938). Uchytelska seminariia v Sambori (Istorychnyi narys) [Teachers' seminary in Sambor (Historical sketch)]. *The Way of Education and Training*. No. 1. pp. 24–36; No. 2. pp. 105–112; No. 3. pp. 141–144. [in Ukrainian].
29. Fylypchak, I. & Lukan, R. (1932). Ts. k. Okruzhna Holovna shkola v Lavrovi 1788/89–1910/11 [Imp. K. District Main School in Lavriv 1788/89–1910/11]. *Notes of the Order of St. Basil the Great*. Vol. V. No. 1–4. pp. 1–158. [in Ukrainian].
30. Franko, I. (1985). Zhyttia Ivana Fedorovycha i yoho chasy [Life of Ivan Fedorovych and his times]. *Franko I.Ya. Collection of works in 50 volumes*. Kyiv, Vol. 46. Part. 1. pp. 7–298. [in Ukrainian].
31. Kharkevych, E. (1901). Khronika Ivivskoi akademichnoi gimnazii [Chronicle of the Lviv Academic Gymnasium]. *The Teacher*. No. 15–16. pp. 225–243; No. 17. pp. 257–265; No. 18. pp. 273–277. [in Ukrainian].
32. Yushchysyn, I. (1933). Navchannia istorii v pryzmi pohliadiiv na mizhnarodni vzaiemyny [Learning history in the prism of views on international relations]. *The Way of Education and Training*. No. 2–3. pp. 97–106. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2022

“Лідер може бути по-справжньому впливовим тільки тоді, коли він чи вона представляє не одного лише себе, а спільну волю, спільну мрію, спільну мету його народу”.

Володимир Зеленський
український державний діяч, шостий і чинний Президент України

“Бути вчителем у цифрову добу – це навчати навичок майбутнього вже сьогодні”.

Дженіфер Флемінг
актриса

